

رابطه سرمایه اجتماعی در هر یک از شیوه‌های بهره‌برداری از مراتع و مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی: مراتع قشلاقی استان سمنان)

۱- علی اکبر کریمیان، استادیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه یزد
 akarimian@yazd.ac.ir
 ۲- قدرت ا... حیدری، استادیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ساری

دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۱۶

پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۲۹

چکیده

سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم مهم در جامعه‌شناسی است که وجود آن برای همبستگی اجتماعی و رسیدن به اهداف توسعه پایدار ضروری است. هدف از این پژوهش، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری در هر یک از شیوه‌های بهره‌برداری از مراتع است. جامعه آماری تحقیق بر اساس پروانه چرای به سه گروه تک پروانه به نام بهره‌بردار (افراز)، پروانه به نام شخص به‌عنوان نماینده بیش از ۲ بهره‌بردار (مشاع) و پروانه به نام شورای روستا تقسیم‌بندی شد. نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی با تخصیص متناسب انجام شد. به‌منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه و مصاحبه (۹۳ نفر از بهره‌برداران مراتع) انجام شد. وجود رابطه معنی‌دار بین هر یک از مولفه‌های سرمایه اجتماعی با مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری دارد ($P < 0/05$). نتایج آزمون کروسکال والیس نشان داد بین سرمایه اجتماعی بر حسب شیوه بهره‌برداری از مراتع در منطقه مورد مطالعه اختلاف معنی‌دار وجود دارد ($P < 0/05$). شاخص سرمایه اجتماعی در مراتع مورد بررسی نشان داد شیوه بهره‌برداری افرازی دارای بیشترین سرمایه اجتماعی برای اجرای طرح‌های مرتعداری است. به‌نظر می‌رسد تقویت مولفه‌های سرمایه اجتماعی در بین بهره‌برداران (به ویژه تقویت اعتماد در روابط فردی، اعتماد نهادی و امنیت اجتماعی) زمینه همکاری بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها را در اجرای طرح‌های مرتعداری بیشتر خواهد کرد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی؛ مشارکت؛ شیوه بهره‌برداری؛ طرح مرتع؛ سمنان.

مقدمه

مشارکت اجتماعی همان ایجاد سرمایه اجتماعی در جامعه است. بدون تحقق مشارکت اجتماعی، اعتماد فردی، روابط بین گروهی، روابط نهادی و امنیت سرمایه‌گذاری در بخش منابع طبیعی وجود نخواهد داشت [۴]. نبود سرمایه اجتماعی در افراد باعث عدم مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود [۶ و ۷]. جامعه یا یک نهاد اجتماعی که بتواند مشارکت اعضای خود را برای دستیابی به اهداف خاص یا حل مسئله‌ای جلب نماید، آن جامعه دارای سرمایه اجتماعی است. بدون داشتن سطحی از سرمایه اجتماعی، با سرمایه‌های دیگر از جمله طبیعی، فیزیکی و مالی نمی‌توان به پیشرفت اقتصادی دست یافت.

مدیریت و بهره‌برداری اصولی از مراتع در هر سامان عرفی دارای برخی مشکلات اقتصادی و اجتماعی است. کارشناسان برای مدیریت در نظام بهره‌برداری مراتع تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری را با هدف حفظ منابع پایه در سطح سامان‌های عرفی با مشارکت بهره‌برداران به‌عنوان راهکار اصولی پیشنهاد می‌نمایند. از نظر جامعه‌شناسی مشارکت نوعی فرآیند تعاملی چند سویه است که در برنامه‌های عمران اجتماعی، به ویژه در روستاها جایگاه ویژه‌ای دارد [۱]. در این راستا فراهم‌نساختن بسترهای لازم برای بهره‌گیری مناسب از مشارکت و گسترش آن، برنامه‌های توسعه اجتماعی را دچار مشکل می‌کند [۲].

سرمایه اجتماعی را می‌توان مجموعه‌ای از شبکه‌ها، هنجارها، ارزش‌ها و درکی دانست که همکاری درون گروه‌ها و بین گروه‌ها را جهت کسب منافع متقابل آسان‌سازی می‌کند، سرمایه اجتماعی، به‌طور ذاتی، مادی نیست. شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیررسمی است که باعث ترویج همکاری و مشارکت بین افراد در یک جامعه می‌شود [۴].

این سرمایه را اغلب با نرخ مشارکت افراد در زندگی جمعی و وجود عامل اعتماد در بین آنان بیان می‌کنند که در کنار سرمایه‌های طبیعی، رسیدن به توسعه پایدار را تضمین می‌کند [۱۴]. اعتماد اجتماعی مهم‌ترین مولفه سرمایه اجتماعی است. وجود اعتماد در میان افراد یک تشکیلات اقتصادی به میزان بسیار زیادی می‌تواند هزینه‌ها را کاهش و کارایی و موفقیت را افزایش دهد. تأمین نکردن خواسته‌های مردم یکی از عوامل بی‌اعتمادی است [۱۲]. برخی رضایت سیاسی و اقتصادی را عامل موثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی می‌دانند [۱۳]. در سطح کلان یا نهادی، سرمایه اجتماعی به مفهوم وجود رابطه خوب میان دولت و جامعه است. این سطح سرمایه اجتماعی با ارتقاء کیفیت نظام حقوقی و آرام کردن محیط اجتماعی سیاسی هزینه مبادلاتی را کاهش، کارایی دولت و امکان مشارکت و حضور سرمایه‌گذاران را افزایش می‌دهد. برای ارزیابی سرمایه اجتماعی در سطح ملی سنجش میزان اعتماد به نهادهای اجتماعی ضرورت دارد، در حالی که اعتماد به افراد خاص می‌تواند در سطح خرد مهم باشد ولی ممکن است منجر به مشارکت اجتماعی نشود [۱۱]. اعتماد نهادی از مهم‌ترین شاخص‌های سرمایه اجتماعی است و زمینه مشارکت اجتماعی را فراهم می‌نماید. پیامدهای مثبت سرمایه اجتماعی در کشورهای در حال توسعه چنان گسترش یافته که عموم بر این نظرند که این پدیده می‌تواند بسیاری از مشکلات جامعه را درمان کند و در صورت پایبندی افراد منافع جمعی را تأمین نماید [۳].

در این پژوهش، عامل سرمایه اجتماعی در سامان‌های عرفی (که به‌عنوان واحدهای اقتصادی شناخته می‌شوند) و ارتباط آن با میزان مشارکت روستائیان برای اجرای طرح‌های مرتع‌داری از دیدگاه بهره‌برداران مراتع مورد

ارزیابی قرار می‌گیرد. سؤالات اساسی این پژوهش عبارتند از:

۱) آیا بین سرمایه اجتماعی با میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری رابطه‌ای وجود دارد؟

۲) آیا بین هر یک از مولفه‌های سرمایه اجتماعی با میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری رابطه‌ای وجود دارد؟

۳) آیا بین تعداد بهره‌بردار در هر سامان عرفی با سرمایه اجتماعی رابطه‌ای وجود دارد؟

۴) آیا بین شیوه بهره‌برداری در هر سامان عرفی (افزایی، مشاعی و شورایی) با میزان سرمایه اجتماعی بهره‌برداران رابطه معنی‌دار وجود دارد؟

مواد و روش‌ها

منطقه مطالعاتی

استان سمنان با مساحتی بالغ بر ۹/۸ میلیون هکتار بین مختصات جغرافیایی ۴۸' ۵۱° تا ۳' ۵۷° طول شرقی و ۱۴' ۳۴° تا ۱۹' ۳۷° عرض شمالی واقع شده است. این استان به علت شرایط جغرافیایی خاص و مساحت زیاد دارای پوشش گیاهی متنوع شامل رویشگاه‌های جنگلی در شمال تا کویرهای بدون پوشش گیاهی در جنوب است. از کل مساحت ۹/۸ میلیون هکتاری استان، ۴/۳ میلیون هکتار آن را مراتع تشکیل داده است. مراتع زمستانه این استان در جنوب شرق شهرستان شاهرود و جنوب دامغان و سمنان قرار دارد که توسط روستائیان ساکن در منطقه و همچنین عشایر ایل سنگسری به عنوان مراتع قشلاقی مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. شکل ۱ موقعیت مراتع مورد بررسی را در استان سمنان نشان می‌دهد.

روش تحقیق

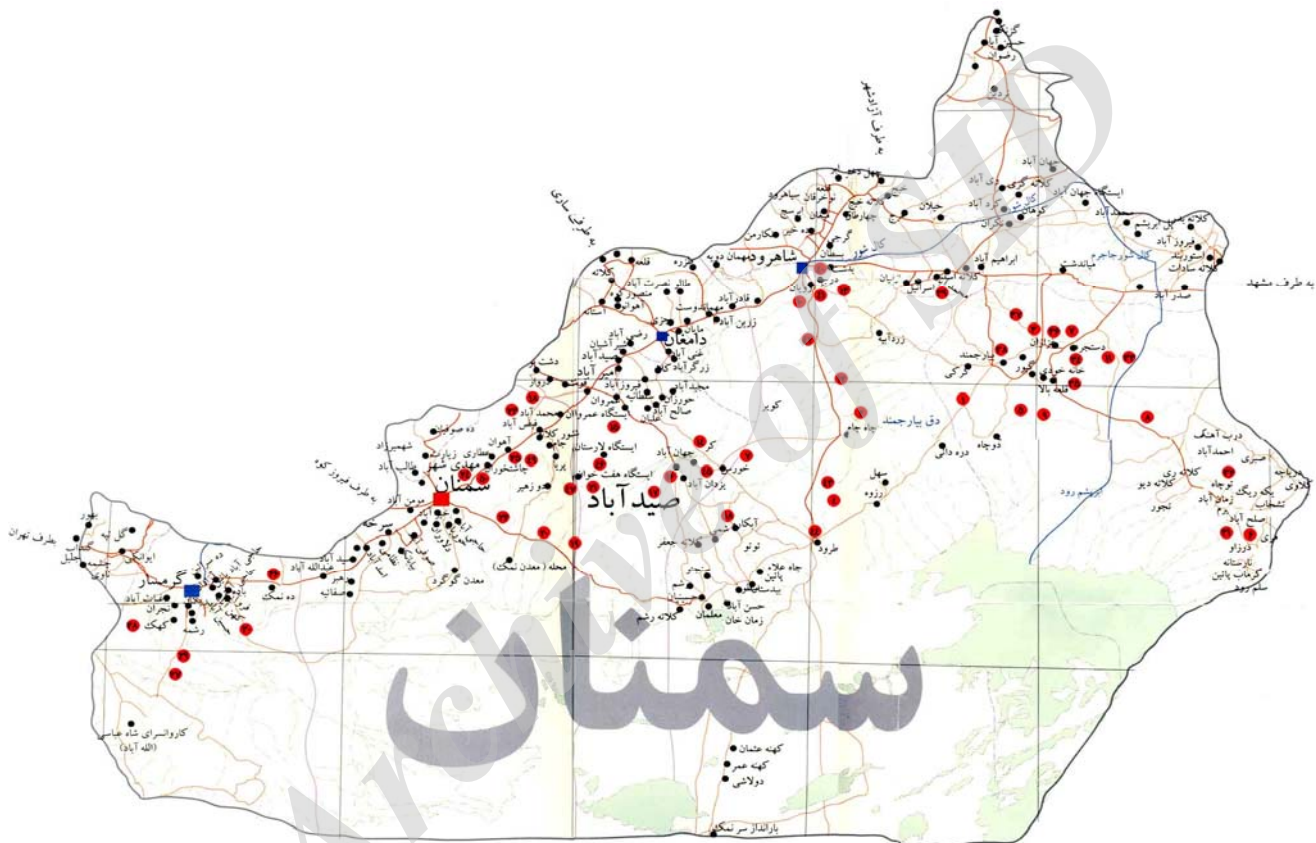
جامعه آماری تحقیق بر اساس پروانه چرای به سه گروه تک پروانه به نام بهره‌بردار (انفرادی)، پروانه بنام شخص به عنوان نماینده بیش از ۲ بهره‌بردار (مشاع) و پروانه بنام شورای روستا تقسیم‌بندی شد. نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی با تخصیص متناسب انجام شد [۱۰ و ۸]. با توجه به

طرح‌های تهیه شده در استان، در مجموع ۵۰ مرتع که طرح مرتع‌داری در آن‌ها انجام شده و ۱۰ سال از آن اجرای آن گذشته انتخاب شد (جدول ۱). برای تکمیل پرسشنامه‌ها در مراتع افزایشی با یک نفر صاحب پروانه، در

مراتع مشاعی با دو نفر از اعضا و در مراتع شورایی حداقل با دو نفر از اعضای شورا، و در مجموع، با ۹۳ نفر مصاحبه شد.

جدول ۱- تعداد اعضای جامعه آماری تحقیق

نوع بهره‌برداری	تعداد مرتع	تعداد بهره بردار مصاحبه شده
افزایی	۷	۷
مشاعی	۳۳	۶۶
شورایی	۱۰	۲۰
جمع	۵۰	۹۳

شکل ۱- موقعیت و نام مراتع مورد بررسی در استان سمنان

اعتماد نهادی، امنیت اجتماعی و تمایل به کارگروهی است که به جداگانه مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این پژوهش، به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه پرسش‌های چند گزینه‌ای و همچنین برگه‌های مصاحبه استفاده شد. برای تأمین روایی پرسشنامه، پرسش‌ها و ابزارهای اندازه‌گیری توسط افرادی کارشناس در این حوزه و با پوشش کامل متغیرهای اصلی هر عامل، تدوین شد. سپس پرسش‌ها در اختیار تعدادی از

برای بررسی سازمان اجتماعی انواع نظام‌های بهره‌برداری در محدوده مورد بررسی، شاخصی به نام سرمایه اجتماعی در نظام‌های بهره‌برداری تعریف شد. سرمایه اجتماعی نظام‌های بهره‌برداری، شاخصی ترکیبی است به منظور اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، تعدادی شاخص تعریف شد. هر شاخص خود بر حسب یک یا چند متغیر تعریف شده است. شاخص‌های سرمایه اجتماعی استفاده شده در این پژوهش شامل اعتماد اجتماعی،

شیوه بهره‌برداری در سامان‌های عرفی

بر اساس نتایج، شیوه بهره‌برداری در سامان‌های عرفی در منطقه مورد مطالعه شامل ۱۴ درصد انفرادی، ۶۶ درصد مشاعی و ۲۰ درصد شورایی است (جدول ۴).

جدول ۴- فراوانی تعداد بهره‌بردار هر سامان

تعداد بهره‌بردار	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
۱-۲ (افرازی)	۷	۱۴	۱۴
۳-۵ (مشاعی)	۳۳	۶۶	۸۰
۵ > (شورایی)	۱۰	۲۰	۱۰۰
جمع	۵۰	۱۰۰	-

ارزیابی مولفه‌های سرمایه اجتماعی

شاخص‌های سرمایه اجتماعی بکار گرفته در این پژوهش شامل اعتماد اجتماعی، اعتماد نهادی، امنیت اجتماعی و تمایل به کارگروهی است که جداگانه ارزیابی گردید.

الف) اعتماد اجتماعی

در بررسی این بعد از سرمایه اجتماعی، میزان اعتماد بهره‌برداران به یکدیگر مورد ارزیابی قرار گرفت. میانگین داده‌ها نشان می‌دهد که در بعد اعتماد اجتماعی بیشترین رتبه بعد از اعتماد به اعضای خانواده، اعتماد به معتمدین محلی و بهره‌برداران با تجربه و اعتماد به خویشاوندان می‌باشد. (جدول ۵). کم‌ترین رتبه اعتماد اجتماعی، در بین بهره‌برداران اعتماد به کارشناسان و اعتماد به همسایگان است. در مجموع، این بعد از سرمایه اجتماعی با میانگین ۳/۵۶ از ۵ در سامان‌های عرفی، بیشتر از میانگین است.

اعضای هیأت علمی متخصص در رشته (۳ نفر)، متخصصان بخش اجرا (۲ نفر) و متخصص در تحقیقات علوم اجتماعی (۱ نفر) قرار داده شد و برآیند نقطه نظرات آن‌ها در پرسشنامه گنجانیده شد. بدین ترتیب اعتبار محتوای پرسشنامه‌ها تایید گردید. برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری از آلفای کرانباخ^۱ استفاده شد [۵]. در این رابطه تعداد ۲۰ پرسشنامه بین بهره‌برداران (خارج از منطقه مورد مطالعه) توزیع شد و ضریب آلفای کرانباخ به مقدار ۰/۸۶ برای پرسش‌ها بدست آمد. این ضریب در دامنه میزان اعتبار قابل قبول و مطلوب است [۹].

نتایج

ویژگی‌های فردی بهره‌برداران

بر اساس نتایج بدست آمده، میانگین سنی بهره‌برداران در منطقه مورد مطالعه حدود ۵۰ سال است (جدول ۲). همچنین حدود ۲۴ درصد از بهره‌برداران در سامان‌های عرفی بی سواد و ۴۰ درصد نیز دارای سواد ابتدایی هستند (جدول ۳). همچنین حدود ۱۶ درصد از افراد مورد مطالعه در این منطقه دارای سواد دیپلم و بالاتر هستند که نشان می‌دهد که جوانان و افراد با سواد در این حرفه باقی نمانده و به مشاغل دیگر روی آورده‌اند.

جدول ۲- فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب گروه‌های سنی

گروه‌های سنی (سال)	تعداد	درصد	درصد تجمعی
۳۰-۴۰	۱۹	۲۰/۶	۲۰/۶
۴۱-۵۰	۳۶	۳۹/۲	۵۹/۲
۵۱ >	۳۷	۴۰/۲	۱۰۰
جمع	۹۲	۱۰۰	--

جدول ۳- فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب میزان سواد

درجه سواد	تعداد	درصد	درصد تجمعی
بی سواد	۲۲	۲۳/۹	۲۳/۹
ابتدایی	۳۸	۴۱/۳	۶۵/۲
سیکل	۱۷	۱۸/۴	۸۳/۶
دیپلم	۹	۹/۸	۹۳/۴
فوق دیپلم	۴	۴/۴	۹۷/۸
لیسانس	۲	۲/۲	۱۰۰
جمع	۹۲	۱۰۰	---

^۱- Cranach's Alpha

جدول ۵- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی	فراوانی نسبی (درصد)					میانگین رتبه‌ای
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
اعتماد به اعضای خانواده	-	-	-	۱۶/۲	۸۳/۸	۴/۶۳
اعتماد به معتمدین	-	-	۶/۲	۳۳/۷	۶۰/۱	۴/۳۲
اعتماد به خویشاوندان	۰/۸	۱۲/۵	۴۰/۴	۲۳/۵	۲۲/۸	۳/۵
اعتماد به دوستان	۱/۲	۶/۵	۳۹/۶	۴۶/۸	۵/۹	۳/۶
اعتماد به افراد با تجربه	-	۱۵/۶	۳۶/۳	۲۵/۶	۲۲/۵	۳/۴
اعتماد به کارشناسان	۱/۵	۳۱/۳	۲۸/۶	۳۲/۲	۶/۴	۲/۹
اعتماد به همسایگان	۳/۲	۵۰/۹	۲۷/۵	۱۵/۲	۳/۲	۲/۶

ب) اعتماد نهادی

(جدول ۶). کمترین رتبه در شاخص‌های اعتماد نهادی مربوط به اعتماد در دریافت تسهیلات و اعتماد در تأمین به موقع نهاده‌ها توسط دولت است. مقدار این بعد از سرمایه اجتماعی با میانگین ۲/۶ در سامان‌های عرفی، کمتر از میانگین است.

میزان اعتماد و رضایت بهره‌برداران در روبرو شدن با ماموران، مروجین و کارشناسان اداره‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با منابع طبیعی با شش گویه ارزیابی گردید. در بعد اعتماد نهادی، بیشترین رتبه بعد از رسانه ملی، اعتماد به ناظران طرح‌های مرتعداری است

جدول ۶- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در اعتماد نهادی

اعتماد نهادی	فراوانی نسبی (درصد)					میانگین
	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	
اعتماد به رادیو و تلویزیون	۱/۷	۱۴/۳	۵۸/۶	۲۴/۴	-	۳/۱۳
اعتماد به ناظران طرح‌های مرتعداری	۵/۵	۳۴/۶	۲۷/۸	۲۴/۵	-	۲/۸
اعتماد به شورای اسلامی روستای محل	۱۲/۴	۲۸/۲	۲۰/۰	۲۹/۶	۹/۸	۲/۷۵
اعتماد به مدیران سازمان‌های دولتی	۱/۵	۴۴/۰	۳۵/۷	۱۲/۶	۶/۲	۲/۴۷
اعتماد به سازمان‌های دولتی مرتبط	۱۱/۹	۳۳/۷	۳۵/۶	۲۸/۸	-	۲/۲۶
اعتماد در دریافت تسهیلات برای اجرای طرح	۷/۸	۶۱/۵	۲۳/۶	۷/۱	-	۲/۲۲

ج) امنیت اجتماعی

(۷) و کمترین رتبه مربوط به حل مشکل بهره‌برداران توسط دولت، نگرانی در سرمایه‌گذاری و رقابت در بهره‌برداری است. این بعد از سرمایه اجتماعی با میانگین ۲/۷۴ در مقیاس طیف لیکرت کمتر از متوسط است.

امنیت اجتماعی در بین بهره‌برداران طرح‌های مرتعداری با پنج گویه مورد اندازه‌گیری قرار گرفت. در این بعد از سرمایه اجتماعی، بیشترین رتبه مربوط به افزایش احساس مالکیت در قالب طرح‌های مرتعداری است (جدول ۷)

جدول ۷- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی	فراوانی نسبی (درصد)					میانگین رتبه‌ای
	خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	
میزان احساس مالکیت پس از اجرای طرح	۴/۶	۲۷/۳	۲۵/۸	۲۱/۲	۲۱/۱	۳/۳۷
میزان حمایت در برخورد با تخلف‌کنندگان	۱۳/۴	۲۸/۷	۲۹/۳	۲۳/۵	۵/۱	۳/۱۷
میزان رقابت در بهره‌برداری از مرتع	۲۴/۵	۳۰/۲	۷/۸	۱۸/۸	۱۸/۷	۲/۸۸
سرمایه‌گذاری بهره‌برداران بدون نگرانی	۲۵/۵	۳۰/۳	۷/۵	۳۳/۱	۳/۸	۲/۴
میزان رسیدگی در رفع مشکل از طرف دولت برای اجرای طرح	۱۹/۸	۴۵/۸	۲۵/۶	۸/۸	-	۱/۹

د) تمایل به کار گروهی

وظیفه برای حل مشکلات و انجام کارهای داوطلبانه است (جدول ۸). هماهنگی بین بهره‌برداران با ناظر طرح‌های مرتعداری و همکاری در انجام طرح‌ها کمترین رتبه را دارند. این بعد از سرمایه اجتماعی با میانگین ۲/۸۸ در منطقه مورد مطالعه، کمتر از میانگین است.

برای سنجش تمایل به کار گروهی پنج شاخص مورد اندازه‌گیری و پرسش قرار گرفت. میانگین داده‌ها نشان می‌دهد که در تمایل به کار گروهی بهره‌برداران طرح‌های مرتعداری بر اساس رتبه بین شاخص‌ها تفاوت زیادی مشاهده می‌شود. بیشترین نوع همکاری مربوط به احساس

جدول ۷- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه در همکاری متقابل

فراوانی نسبی (درصد)						همکاری و روابط متقابل
خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	میانگین رتبه ای	
۵/۸	۲۷/۵	۲۱/۰	۲۸/۲	۱۷/۵	۳/۲۳	کمک در حل مشکلات دیگران
۴/۵	۲۴/۶	۳۲/۴	۱۸/۸	۱۹/۷	۳/۱۰	مقدار انجام کار داوطلبانه در سال گذشته
۹/۸	۳۵/۷	۴۵/۵	۹/۰	-	۲/۹۲	میزان تمایل افراد برای کمک به دیگران
۲۴/۴	۱۷/۵	۲۷/۹	۱۵/۶	۱۴/۶	۲/۷۵	میزان همکاری بهره‌برداران در اجرای پروژه‌ها
۱۴/۸	۲۹/۵	۲۴/۴	۱۶/۸	۱۴/۵	۲/۴۴	میزان هماهنگی بین بهره‌برداران و ناظران در اجرای طرح

تعیین میزان مشارکت

قربان، اجرای سیستم‌های چرایی، رعایت زمان خروج دام از مرتع، احداث تاسیسات و بذریاشی است (جدول ۱۰). با استفاده از طیف لیکرت، میانگین مشارکت بهره‌برداران در سامان‌های عرفی، ۲/۷۹ یعنی کمتر از متوسط بدست آمد.

نتایج نشان می‌دهد، مقدار مشارکت ۷۵ درصد از بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری کم و خیلی کم است (جدول ۹). بر اساس شاخص‌های مشارکت، بیشترین مشارکت مربوط به اجرای برنامه قرق، رعایت تعداد دام مجاز و زمان ورود دام به مرتع است و کمترین مشارکت بهره‌برداران مربوط به برنامه‌ها و طرح‌های به‌کارگیری

جدول ۹- درصد توزیع فراوانی نسبی میزان مشارکت

مشارکت	تعداد سامان	درصد	درصد تجمعی
خیلی کم	۷	۱۴	۱۴
کم	۱۹	۳۸	۵۲
متوسط	۱۳	۲۶	۷۸
زیاد	۸	۱۶	۹۴
خیلی زیاد	۳	۶	۱۰۰
جمع	۵۰	۱۰۰	-

جدول ۱۰- فراوانی نسبی، میانگین شاخص‌ها و اولویت هر گویه بر میزان مشارکت

فراوانی نسبی (درصد)						شاخص‌های مشارکت بهره‌برداران
خیلی کم	کم	تاحدودی	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	
۲/۸	۱۷/۸	۲۲	۴۱/۴	۱۶/۰	۳/۳	رعایت قرق در مرتع
۸/۷	۱۷/۹	۲۵/۷	۳۱/۶	۱۶/۱	۳/۴	رعایت تعداد دام مجاز
۸/۵	۲۴/۲	۲۳/۲	۲۵/۴	۱۸/۷	۲/۷۸	رعایت زمان ورود دام به مرتع
۱۸/۵	۲۵/۲	۵/۵	۳۳/۶	۱۷/۲	۳/۲	حفاظت از طرح‌ها توسط بهره‌برداران
۱۶/۴	۲۷/۶	۲۳/۵	۱۹/۷	۱۲/۸	۲/۹	رعایت حریم دیگر بهره‌برداران
۵۷/۸	۱۶/۶	۶/۵	۱۴/۵	۲/۶	۱/۹	احداث تاسیسات در مرتع
۳۱/۳	۲۶/۴	۱۷/۵	۱۸/۳	۶/۵	۲/۸	رعایت زمان خروج دام از مرتع
۳۴/۳	۳۷/۲	۱۴/۵	۱۱/۸	۳/۲	۲/۱	رعایت سیستم‌های چرایی

رابطه بین سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن با میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری بین سرمایه اجتماعی با میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین هر یک از مولفه‌های سرمایه اجتماعی

به‌طور جداگانه همبستگی مثبت و معنی‌داری با مقدار مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری نشان می‌دهند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱- همبستگی بین مولفه‌های سرمایه

اجتماعی با میزان مشارکت بهره‌برداران	
سرمایه اجتماعی و مولفه‌ها	ضریب همبستگی اسپیرمن
اعتماد اجتماعی	۰/۵۶۸**
اعتماد نهادی	۰/۵۶۱**
امنیت اجتماعی	۰/۴۴۵
تمایل به کار گروهی	۰/۶۲۳
سرمایه اجتماعی کل	۰/۷۴۹

** نشان‌دهنده معنی‌دار بودن در سطح ۱٪ است

رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن با تعداد بهره‌بردار در هر سامان عرفی بین تعداد بهره‌بردار هر سامان عرفی با مقدار سرمایه اجتماعی در اجرای طرح‌های مرتعداری رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. با زیاد شدن تعداد بهره‌بردار در هر

سامان عرفی، مقدار امنیت اجتماعی و همکاری متقابل بهره‌برداران نیز به‌طور معنی‌داری، کاهش می‌یابد (جدول ۱۲).

جدول ۱۲- همبستگی بین تعداد بهره‌بردار با میزان سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن

متغیر مستقل	متغیروابسته	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری
سرمایه اجتماعی کل	۰/۳۲۸-	۰/۰۳۹	
اعتماد اجتماعی	۰/۱۸۷-	۰/۱۸۶	
تعداد بهره‌بردار	۰/۱۲۴-	۰/۲۳۵	
امنیت اجتماعی	۰/۲۳۶-	۰/۰۴۵	
همکاری متقابل	۰/۳۲۱-	۰/۰۱۳	

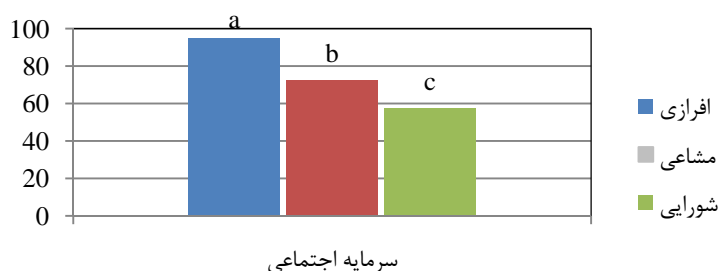
رابطه بین مقدار سرمایه اجتماعی با شیوه بهره‌برداری در سامان‌های عرفی نتایج آزمون کروسکال والیس نشان می‌دهد شیوه بهره‌برداری بر میزان سرمایه اجتماعی بهره‌برداران اثر معنی‌داری داشته است ($P < 0/05$) (جدول ۱۳). مقایسه

میانگین سرمایه اجتماعی در انواع شیوه‌های بهره‌برداری نشان می‌دهد که مقدار سرمایه اجتماعی به‌طور معنی‌داری در شیوه بهره‌برداری افزای بیشتر از شیوه‌های بهره‌برداری مشاعی و شورایی است (شکل ۲).

جدول ۱۳- نتایج آزمون کروسکال والیس، بررسی اختلاف بین سرمایه اجتماعی بر اساس شیوه بهره‌برداری

شیوه بهره‌برداری	تعداد	میانگین رنک	χ^2	معنی‌داری
افزای	۷	۸۹/۹۴		
مشاعی	۶۶	۷۲/۵۸	۴۳۷۹	۰/۰۱۷*
شورایی	۲۰	۵۷/۵۲		

* معنی‌دار در سطح پنج درصد

شکل ۲- میانگین سرمایه اجتماعی در شیوه‌های مختلف بهره‌برداری

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد که سن بیش از ۵۰ درصد مجریان و بهره‌برداران طرح‌های مرتع‌داری بالای ۵۰ سال است. حدود ۵۲ درصد از آن‌ها، حداکثر ۱۰۰ واحد دامی دارند. همچنین حدود ۸۶ درصد سامان‌های عرفی حداقل ۳ بهره‌بردار دارند و نوع مدیریت در بهره‌برداری ۸۲ درصد مرتع منطقه بصورت مشاعی و شورایی است. کهولت سن و کاهش توانایی جسمی، بهره‌بردار زیاد با دام کم و نوع مدیریت، ویژگی‌های ثابت در بیشتر سامان عرفی است که باعث محدودیت در به‌کارگیری طرح‌های پیشنهادی برای اجرای طرح‌های مرتع‌داری با مشارکت بهره‌برداران می‌گردد. در چنین شرایطی توجه به سرمایه اجتماعی و تقویت آن برای ترویج همکاری و مشارکت بهره‌برداران نقش اساسی دارد.

نتایج بیانگر همبستگی مثبت و معنی‌دار بین هر یک از مولفه‌های سرمایه اجتماعی با مقدار مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری است. مقدار اعتماد اجتماعی با میانگین ۳/۵۶ از ۵ بالاتر از متوسط است. به نظر می‌رسد رقابت در بهره‌برداری از مراتع، مانع تحکیم روابط فردی بهره‌برداران با دیگران در هر سامان عرفی است که با نتایج حسینی نسب [۷] و حیدری و همکاران [۶] همسویی دارد.

بین شیوه‌های بهره‌برداری از مرتع و تعداد بهره‌بردار با مقدار اعتماد در روابط فردی رابطه معنی‌داری وجود ندارد، علت این امر، تغییر ناپذیر بودن ویژگی‌های فردی و اجتماعی در کوتاه مدت در این جوامع است. تقویت شاخص‌های موثر در این بعد از سرمایه اجتماعی از طریق اعتماد به معتمدان و اعتماد به افراد با تجربه می‌تواند همکاری میان دوستان، خویشاوندان، همکاران و

همسایگان را افزایش و منافع متقابل آن‌ها را تامین کند. مشارکت و اعتماد عمومی با ارتباط با نخبگان و طبقات مختلف جامعه تقویت می‌شود. هر چه مقدار سرمایه اجتماعی در این بعد بالاتر باشد، امکان سازش و حل اختلاف در سامان‌های عرفی برای اجرای بهتر طرح‌های مرتعداری بیشتر خواهد بود.

مقدار اعتماد نهادی بهره‌برداران با میانگین ۲/۶ از ۵ و کمتر از متوسط است. به نظر می‌رسد تامین به‌موقع نهاده‌ها، اعتماد به کارشناسان و ناظران فنی طرح‌ها، و اعتماد در دریافت تسهیلات، شاخص‌های موثر این بعد از سرمایه اجتماعی در افزایش مشارکت بهره‌برداران باشد. یکی از موانع اصلی مشارکت بهره‌برداران، بی‌اعتمادی و داشتن پنداشت نامطلوب از عملکرد مدیران و سازمان‌های دولتی است. بین مقدار اعتماد نهادی با شیوه بهره‌برداری و تعداد بهره‌بردار هر سامان عرفی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. نتایج اعتماد نهادی پایین را در بین بیشتر بهره‌برداران طرح‌ها تأیید می‌کند. کیفیت کارکرد نهادها تعیین کننده سرمایه اجتماعی جوامع هستند [۴]. در طرح‌های مرتع‌داری هر چه مقدار اعتماد بهره‌برداران به نهادهای دولتی بیشتر باشد، مقدار مشارکت و همکاری متقابل آن‌ها بالاتر است. نتایج این پژوهش با بررسی ساباتینی [۱۴] و حیدری و همکاران [۶] که در اعتماد نهادی تلاش مسئولان باید برای بالا بردن کارایی دستگاه‌ها و برنامه‌ریزی در جلب مشارکت بیشتر افراد باشد هماهنگی دارد.

نتایج نشان می‌دهد بین امنیت اجتماعی و شاخص‌های آن با مقدار مشارکت رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. مقدار امنیت اجتماعی بهره‌برداران با میانگین ۲/۷۴ از ۵ و

بهره‌برداران دارد و یکی از عوامل تقویت کننده مشارکت بهره‌برداران و اعتماد بین اعضای جامعه است.

به‌طور کلی نتایج نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی با میزان مشارکت رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین نوع مدیریت در بهره‌برداری از مراتع منطقه با میزان سرمایه اجتماعی بر حسب شیوه بهره‌برداری تفاوت معنی‌داری وجود دارد. شیوه بهره‌برداری افزایی به‌طور معنی‌داری دارای بیشترین سرمایه اجتماعی، و شیوه بهره‌برداری شورایی دارای کمترین سرمایه اجتماعی برای اجرای این طرح‌ها است (شکل ۲). به نظر می‌رسد بهره‌بردار زیاد با دام کم و رقابت در بهره‌برداری از مرتع و غیر اقتصادی بودن دامداری، عامل اصلی کاهش سرمایه اجتماعی بهره‌برداران در شیوه بهره‌برداری مشاعی باشد. در شیوه بهره‌برداری شورایی افزون بر موارد بالا متغیر بودن اعضای شوراهای اسلامی در هر دوره، نبود سابقه بهره‌برداری از مرتع، نوع نگاه سودگیری آن‌ها به مرتع، اجاره برای عمران روستا و دخالت در مدیریت مرتع از عوامل کاهش سرمایه اجتماعی بهره‌برداران باشد.

در این پژوهش رابطه مثبت و معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی و شیوه‌های بهره‌برداری دیده شد که با نتایج از کیا و فیروز آبادی [۲] در بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین هم‌خوانی دارد. نتایج همچنین نشان می‌دهد هر چه تعداد بهره‌بردار کمتر باشد، سرمایه اجتماعی بهره‌برداران برای اجرای طرح‌های مرتع‌داری بیشتر است. با زیاد شدن تعداد بهره‌بردار در هر سامان عرفی میزان امنیت اجتماعی و همکاری متقابل بهره‌برداران نیز به‌طور معنی‌داری کاهش می‌یابد. بین مشخصات فردی بهره‌برداران مانند سن و سواد در هر سامان عرفی، با سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن رابطه‌ای معنی‌داری وجود ندارد [۶ و ۱۱]. در مجموع می‌توان گفت که تقویت مولفه‌های سرمایه اجتماعی در بین بهره‌برداران (به ویژه در زمینه تقویت اعتماد در روابط فردی، اعتماد نهادی و امنیت اجتماعی) زمینه همکاری بهره‌برداران و مشارکت آن‌ها را اجرای طرح‌های مرتع‌داری بیشتر خواهد کرد.

کمتر از متوسط است. در این بعد از سرمایه اجتماعی بیشترین رتبه مربوط به احساس مالکیت در قالب طرح‌های مرتع‌داری است. کمترین اولویت‌ها، مربوط به حل مشکل بهره‌برداران توسط دولت، نگرانی در سرمایه‌گذاری و رقابت در بهره‌برداری از مرتع است. نوع بهره‌برداری، از نظر حقوقی، در چگونگی مدیریت و کاهش امنیت اجتماعی در بین بهره‌برداران برای مشارکت و سرمایه‌گذاری در اجرای طرح‌های مرتع‌داری موثر است.

نتایج نشان داد با افزایش تعداد بهره‌بردار مقدار امنیت اجتماعی بهره‌برداران کاهش می‌یابد. به نظر می‌رسد راهکارهای رفع نگرانی و افزایش سرمایه‌گذاری در بعد امنیت اجتماعی برای مشارکت بیشتر بهره‌برداران در هر سامان عرفی، تجمع گله‌های کوچک در قالب تعاونی‌های جدید یا دامداری‌های واحد همراه با خرید حقوق عرفی سایر بهره‌برداران امکان‌پذیر باشد. تقویت امنیت اجتماعی بهره‌برداران در سطح سامان‌های عرفی از طرف دولت یکی از عوامل مهمی است که با حفظ اصل سرمایه و تقویت حس مالکیت موجب مدیریت بهتر مراتع و حفاظت بیشتر از آن می‌شود.

میزان همکاری و روابط متقابل با میانگین ۲/۸۸ از ۵، کمتر از متوسط است. نتایج نشان می‌دهد بین همکاری متقابل و شاخص‌های آن با میزان مشارکت رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. بیشترین نوع همکاری مربوط به احساس وظیفه برای حل مشکلات و انجام کار داوطلبانه در محلاست که به خصوصیات فردی افراد مربوط می‌شود [۳]. هماهنگی بین بهره‌برداران با ناظر طرح و همکاری در انجام طرح‌ها، کمترین اولویت را در این بعد از سرمایه اجتماعی دارد. به نظر می‌رسد ضعف در نظارت به موقع، اتمام دوره اجرای طرح‌ها و عدم بازنگری آن‌ها از دلایل عمده آن باشد. بین همکاری متقابل با افزایش تعداد بهره‌بردار در سامان‌های عرفی رابطه معنی‌دار و منفی وجود دارد، به عبارت دیگر، با افزایش تعداد بهره‌بردار در هر سامان عرفی همکاری بین آنان کاهش می‌یابد. نتایج نشان می‌دهد، همکاری متقابل همبستگی قوی‌تری نسبت به سایر مولفه‌های سرمایه اجتماعی با مقدار مشارکت

References

- [1]. Azkia, M., and Gaffari, G. (2001). Investigation of relationship between confidence and social participate in rural areas of Kashan. *Journal of social science Letter*, 23, 97-111.
- [2]. Azkia, M., and Firoozabadi, S.A. (2008). Investigation of Social capital in kinds exploitation systems of land and effective factors on conversion peasant exploitation to cooperation. *Journal of social science Letter*, 33(1), 97-111.
- [3]. Firoozabadi, S.A. (2006). Social Capital and economic development in Tehran. *Journal of Social Health*, 23, 197-214.
- [4]. Fukuyama, F. (1995). Social capital and the global economy. *Foreign affairs*, 74(5), 89-103.
- [5]. Gasemi, V. (2005). Treats Ceronach Alfa in social science, Journal of Esfahan university, No 2(19), 155-174.
- [6]. Heydari, G., Agili, S.M., Barani, H., Gorbani, G., Mahboobi, M.R., and Khosh Far G.R. (2009). Infraction of social capital on participatory in rangemanagement plan on exploitation view point in Baladeh rangelands Mazandaran Province. *Rangeland Journal*, 3(1), P 121-137.
- [7]. Hosseini Nasab, M., Barani, H., and Dianati, G. (2011). Investigation of relationship between kind of ownership and range condition (Arak rangelands). *Journal of Range and Desert Area Research*, 17(1), 166-179.
- [8]. Karimian, A.A. (2011). Investigation and comparison of range condition in different utilization methods (Case study research: winter rangelands in Semnan Province). *Journal of Rural Research*, 2(2), 95-110.
- [9]. Karimnya, M. (1990). Questioner design and Viewpoints evaluation, Samt publication, 221 P.
- [10]. Krebs, C.J. (1999) Ecological methodology, 2nd ed. Addison Wesley Longman, Menlo Park, California, USA.624 Pp.
- [11]. Nateg Poor, M.G., and Firoozabadi, S.A. (2006). Formation of social capital and effective factor on it. *Journal of social science*, 28(1), 160-190.
- [12]. Quinn, Ch., Huby, M., Kiwasilla, H.C., and Lovett, J. (2007). Design principle and common pool resource management: An institutional approach to evaluating community management in semi-arid 13-Tanzania. *Journal Environmental management*, 48, 100-113.
- [13]. Rafipoor, F. (2008). Reserch techniques in social sciences, SherkatsahamiEnteshar Publication, 224P.
- [14]. Sabatini, F. (2009). Social capital as social network: A new framework for measurement and an empirical analysis of its determinate and consequences. *Journal Social well-being*, 2, 5-18.

Relation of Social Capital in each exploitation systems and participation in range management plan Performance
(Case study: Semnan Province range management plan)

1-A.A. Karimian, Assistant Professor of Department of Watershed Management, Faculty of Natural Resources, Yazd University

akarimian@yazd.ac.ir

2-Gh. Heidari, Assistant Professor of Department of Watershed Management, Sari University of Agricultural and Natural Resources

Received: 05 Feb 2015

Accepted: 17 Apr 2016

Abstract

Social capital is one of the important concepts in sociology that it is necessary for social correlation and resistant development. The subject of this study is investigation of correlation between social capital factors and participation of exploitation in range management plans Performance in each exploitation systems. Reference population in this study according to the grazing license, was divided to private exploitation, collective exploitation and conciliar exploitation. Based on stratified random sampling method and Cochran formula, the sample volumes 50 of Ranches were estimated. For data collection was used questioner and interview. That interviewed with 93 people of exploitations. Descriptions result showed that in this area 66% of stockholders used rangeland as collective exploitation, 20% as conciliar exploitation and 14% as private exploitation do exploit from rangelands. Appreciation result showed that there is significant differences between social capital among and participation of exploitation in range management plan Performance ($P < 0.05$). Kruskal Wallis test showed that there is significant difference between social capital with rangeland exploitation systems in this area ($P < 0.05$). Finally index of social capital in this area showed that private exploitation has the highest social capital for range management plan Performance. It seems that Amplification of social capital items between exploitation, increase cooperation of exploitation in participation of range management plans performance.

Keywords: Social Capital; Participation; Rangeland exploitation systems; Range management plan; Semnan Province.